

Рудник и флотација „Рудник“, Рудник

МУЗЕЈ РУДНИЧКО-ТАКОВСКОГ КРАЈА

РУДАРЕЊЕ НА РУДНИКУ КРОЗ ПРАИСТОРИЈУ, АНТИКУ И СРЕДЊИ ВЕК

Изложба поводом Дана рудара и
десет година археолошких истраживања

Ана Цицковић
Дејан Радичевић
Драгана Антоновић

4. август – 7. септембар 2018. године
Дом културе „Војислав Илић“, Рудник

Енеолитска посуда
Локалитет Прљуша – Мали Штурац

Руднички крај у праисторији

Велико рудно богатство Рудника експлоатисано је од праисторије, кроз све временске епохе, до данас. У недостатку писаних извора, о раној људској делатности на Руднику сведоче материјални трагови рударске активности.

Драгоцене праисторијске тајне открива руднички локалитет Прљуша на југозападним падинама Малог Штурца.

Прљуша је српска реч и означава спаљено земљиште, тло без вегетације. На Прљуши се површински, поред малахита, појављују горски кристал и сивозелени кристаласти шкриљци, камене сировине коришћене још током неолита за производњу оруђа.

Овај локалитет је пробно истраживан 1981. и 1987. године, а од 2010. године систематски се истражује у оквиру пројекта „Проспекција Малог Штурца: истраживање праисторијског рударства“ Археолошког института у Београду, у сарадњи са Музејом рудничко-таковског краја из Горњег Милановца. Археолошки материјал прикупљен током ископавања, састоји се од већег броја рударских батова, неколико малих рударских алатки од јеленског рога и керамике. На основу налаза енеолитске керамике у једном окну откривеном на врху локалитета, нема сумње да је експлоатација руде на овом рудишту обављана до касног енеолита. Ипак сасвим је могуће да су за ово место знали још ранонеолитски становници централног Балкана који су се у потрази за сировинама погодним за своје камено оруђе упознали и са рудом бакра коју су у почетку користили као украсни камен. Окно откривено на врху Прљуше показује да су тадашњи рудари вадили руду на примитиван начин, као што су то радили и њихови претходници на неким старијим рудницима откривеним у Србији (нпр. Рудна Глава).

Претпоставља се да је руда прво експлоатисана на нижим котима стрме падине. Отварањем нових окана на вишим котима затрпавана су већ исцрпљена нижа окна. На Прљуши су нађени бројни полуфабрикати и финално обрађени батови без трагова употребе што наводи на закључак да је њихова производња обављана на самом локалитету. Према распореду досадашњих налаза рачуна се да се на целом локалитету налази најмање 2000 рударских батова.

Рударски батови
Локалитет
Прљуша – Мали Штурца

Енеолитске посуде
Локалитет Прљуша – Мали Штурац

Остава бронзаних предмета са Рудника
Народни музеј Београд

Екипа приликом истраживања на Прљуши

Величина локалитета, број камених рударских батова и још увек видљиви остаци старих рудних окана указују да је овај рудник био експлоатисан у већем обиму и да је ту вероватно ископана велика количина карбонатне руде бакра за потребе праисторијске металургије, што Прљушу сврстава у ред највећих старих рудника у југоисточној Европи.

Један значајан налаз који потврђује да се на Руднику живело и у нешто каснијим раздобљима праисторије откривен је 1932. године у непосредној близини рудничке варошице, на превоју између Брда на Блатама и Метаљке. Ради се о групном налазу праисторијских предмета, који се сврстава у тип остава скривница и вероватно представља иметак који је склоњен усред ратне опасности. Састоји се од 47 предмета: две секире типа келт, три копаља, два фрагмента мача, једног ножа, једног српа, тринаест тестерица, алатке у облику шипке, једног чекића, пет наруквица, четири привеска, једне игле, шест фрагмената лима од оплате појаса, једног дугмета, три алке, две карике, једног остатка лива и три грумена аморфне бронзе. Сви предмети су израђени од бронзе. Остава припада прелазу из бронзаног у гвоздено доба, што одговара времену XI-X века старе ере.

Реконструкција разбијања тврде стене
аутор цртежа Благоје Димић

Римска плоча
Народни музеј Београд

Руднички крај у доба антике

Територија данашње Србије укључена је у римску државу почетком I века наше ере. На граници провинција Далмације и Горње Мезије, која је важила за типичну провинцију рударства, на Руднику и у његовој околини, организовано се експлоатише оловно-цинкана и сребрна руда.

Значај рудничког комплекса утиче на пораст становништва, раст насеља и развој различитих заната и трговине. Ради одбране рудника и заштите транспорта подижу се утврђења, а у близини рудника и рударских насеља граде се светилишта. Трагови римске епохе на Руднику се налазе у долини „Језеро“, по широкој коси Јешовачи и спуштају се до Чесмица, у близини старог рударског окна.

На југозападној страни Великог Штурца, откривени су 1865. године остаци античког храма. Том приликом су предузета прва организована археолошка ископавања у Србији којима је руководио др Јанко Шафарик, тадашњи чувар Народног музеја у Београду. Почасна плоча, направљена од мермера, првобитно је била постављена изнад улаза у храм посвећен Мајци земљи (Terra Mater), заштитници рудника и рудара. Обнова храма на Руднику и постављање плоче са натписом датовани су у прве године владавине Септимија Севера, између 193. и 195. године. Шафарик је поред остатака које је приписао храму, открио и римско насеље, некрополу и трагове старог рударства (шљаку).

Натпис на плочи гласи:

Imp(erator) Caes(ar) L(ucius) Septimius/ Severus Pert(inax)
Aug(ustus) templ(um)/
Terr(a)e Matr(is) conlaps(um) restituit sub cura/ Cassi
Ligurini proc(uratoris) Aug(usti)/
instantia P(ublio) Fundanio Eutyche/te et P(ublio) Ael(io)
Muciano colon(is)

Император Цезар Луције Септимије Север Пертинакс Август обновио је порушени храм Мајке Земље старањем Касија Лигурина, царског прокуратора а под надзором Публија Фунданија Еутихета и Публија Елија Муцијана, колона.

О интензивном животу у римско доба на Руднику сведоче бројни случајни налази (епиграфски споменици, светиљке, керамичке посуде), пронађени на самој планини или на ширем подручју Рудника, као што је остава сребрног посуђа из Горњих Бранетића.

Античка керамика
пронађена на Руднику
Народни музеј
Крагујевац

Римска лампа
са Рудника

Типар кнеза Лазара
Локалитет Дрење – Двориште Слободана Марковића

Средњовековни Рудник

Обично се узима да су римски рудници организовано престали да делују почетком V века. Међутим, ова активност није у потпуности замрла, већ се и током првих столећа средњег века радило за локалне или регионалне потребе. Од средине XIII века, након доласка немачких рудара Саса, рударска производња доживљава убрзани развој. Од тог времена, па до пропасти српске средњовековне државе, бројни савременици бележе податке на основу којих се може закључити да је богатство Србије било добро познато, па и нашироко чувено. Заједнички именитељ свих вести – без обзира на то да ли потичу са Запада, из Приморја, Византије или домаће средине – јесте истицање богатства у сребру и злату, као и великих прихода које су српски владари имали од рударства.

Са доласком Саса, у Србији отпочиње ново раздобље у развоју рударства. Као прво рударско средиште у изворима се помиње Брсково, а тек неку деценију касније почиње да се експлоатише и рудно благо у северном делу средњовековне Србије, на планини Рудник. Прва вест о Руднику забележена је 1293. године. Он је убрзо постао једно од најпознатијих рударских и трговачких средишта српске државе, а пун процват доживео је током XIV и прве половине XV века. Под топонимом Рудник у средњовековним изворима подразумевају се и планина и рударско место, посебно насеље и трг, али и читав регион, који је обухватао копове и места за прераду руде, као и друга насеља рудара и трговаца.

Део натписа, мермер
Локалитет
Дрење – Стационар

Надвратник
Локалитет Дрење
– Имање Никића

Северозападни угао објекта
и прозор из јужног зида
Локалитет Дрење-Имање Никића

Поред писаних извора, о значају тог подручја у средњем веку сведоче и бројни материјални остаци на терену. Мада је интерес за њихово проучавање постојао од средине XIX столећа, уз чињеницу да су још 1865. године ту обављена прва организована ископавања, археологија се прилично касно укључила у истраживања Рудника. Тек су истраживања из осамдесетих година прошлог века допринела томе да сазнања о средњовековном Руднику, раније заснована искључиво на писаним изворима, буду употпуњена и археолошким подацима.

Најгушћи трагови рударских радова лоцирани су западно и јужно од врхова Великог и Малог Штурца, на површини од 16 km². Топионице су се налазиле у доли-нама река Јасенице, Деспотовице, Мајданске реке и Сребрнице.

Активна металуршка делатност је потврђена на више археолошких локалито-та: зона са топионицама у долини реке Јасенице, објекат намењен преради руде изнад ушћа Јаворића у Градски поток, остаци на локалитетима Сенаковића ливаде и Трновите лазине, бројна троскишта на падинама и у речним долинама. На трагове рударске активности указују и топоними Златарица, Рудничисте, Мајдан, Бакарно гумно, итд.

Трговачки печат
Локалитет
Дрење – Стационар

Као у већини значајних рударских насеља, Рудник је имао ковницу новца која је најдуже радила током средњег века. Почела је да ради док је ова област била у саставу државе краља Драгутина. Динар краља Драгутина, кован на Руднику, је први српски динар са ћириличним натписом. У Руднику је ковао свој новац и краљ Владислав II, а после Стефана Дечанског и Душана, ковница је израђивала новац жупана Николе Алтомановића, кнеза Лазара, деспота Стефана. На новцу деспота Ђурђа Бранковића убележено је место ковања: **РҪДНИКЪ**.

Сребрни новац
Ђурђа Бранковића
Из колекције
Момчила Пауновића

Остаци цркве са надгробним плочама
Локалитет Маџарско брдо

Прстен, злато
Локалитет
Дрење – Стационар

Калуп за хостију
Локалитет
Дрење – Стационар

Приликом радова на темељима нове цркве посвећене Светом Ђорђу, 1992. године, поред огњишта са већом количином фрагмената керамике, пронађено је и 5-6 комада српског средњовековног новца из времена краља Душана (1331-1345). Иако мали, депо је значајан јер се откривени динари, који носе јединствене сигле, могу везати за оближњу ковницу Рудник. Време похрањивања оставе је између 1340. и 1345. године.

Куће рудара и других радника ангажованих у процесу проналаска, вађења, чишћења и топљења руде налазиле су се око већих рударских поља формирајући мања насеља. Сва та насеља, једна већа, а друга мања, настала у близини рударских радова, имала су своје име (Селца, рудничка Сребрница, *Cenaruia*...), а скупа су чинила средњовековни Рудник.

Како су рударска насеља била разбацана на широком простору Рудника било их је тешко бранити. Зато у њиховој околини настају утврђења и куле које имају задатак да штите тргове и околне руднике, као и за смештај среброносног метала: Острвица, Градине у Мајдану и Горњој Црнући, утврђење на Трески у Јабланици, Кулина у Страгарима и кула Орловића Павла у Мајдану.

Поред тврђава и насеобина, трагова рударских и металуршких делатности, о интензивном животу на Руднику у средњем веку, сведоче и бројне цркве и манастири распрострањени по целој планини. О овим богомољама остало је мало података у писаним изворима, па нам резултати археолошких истраживања доносе нове чињенице важне за разумевање наше средњовековне прошлости. Тако су у савременом насељу Колонија откривени остаци мање православне цркве, за коју се сматра да је подигнута у XIV-XV веку, вероватно као задужбина локалног властелина. Нарочито добре резултате пружила су сондажна испитивања средњовековних цркава на подручју села Мајдан, обављена осамдесетих година прошлог века. Том приликом су истраживане су цркве Краснојељцима и Јанковићима.

Дугмад
Локалитет
Дрење – Стационар

Археолошка истраживања средњовековног Рудника 2009-2018.

Након археолошких истраживања 1980-их година, многа питања, остала су неразјашњена, између осталих и питање положаја главног насеља и средњовековног трга. С намером да се потражи одговор управо на то питање, на Руднику су, након паузе од две деценије, 2009. године обновљена археолошка истраживања. Радови су настављени и током наредних година – до данас су ископавања спроведена на пет локалитета недалеко од центра истоимене варошице. Реч је о простору на којем раније нису обављана археолошка ископавања, мада је више старијих истраживача Рудника претпостављало да ту постоје остаци средњовековног насеља.

Иако су још на самом почетку, нова истраживања у потпуности потврђују те претпоставке и указују на континуитет живота од времена најранијег помена Рудника до коначног пада под турску власт. Најзначајнија открића груписана су између изворишта Златарице и падина Мале Кеље, потесу Дрење, где су досад откривене три цркве (две православне и једна католичка), као и профани објекти за које се сматра да су настали у време процвата средњовековног Рудника. Разноврсни и богати покретни налази сведоче о средини с мешовитим становништвом – домаћим, српским, као и придошлим, које су већином чинили Дубровчани, а вероватно и други који су на Руднику развијали своју делатност.

Досадашња истраживања на Дрењу, осим изузетних грађевинских објеката који сведоче о квалитету и богатству у средњовековном Руднику, изнедрила су покретне археолошке налазе, од којих су поједини јединствени на нашим просторима и представљају предмете од изузетне културно-историјске важности за српски народ.

Тако је 2015. године откривен типар (печатњак) из времена владавине кнеза Лазара. Представа на централном пољу и натпис око ње јасно сведоче о томе да је типар припадао кнезу Лазару. Највероватније је био намењен за отискивање печата којим је кнежев службеник, односно орган државне управе, оверавао документе административне и пословне природе. Обликом одудара од свих познатих средњовековних типара, а садржај печатне легенде такође је необичан и јединствен. Кнежева титула у натпису указује на то да је израђен након 1378/1379. године, од када је кнез Лазар за своју канцеларију, па и за Српску цркву, имао ранг општесрпског владара. У земљу је типар доспео највероватније након Косовског боја, у време угарских похода на Србију, који су погодили и рудничку област.

Последњим ископавањима на истом локалитету откривен је још један изузетан археолошки налаз. У питању је комплет бронзаних тегова за прецизно мерење, највероватније племенитих метала, злата и сребра. Сет се састоји од 6 тегова различитих пречника који се уклапају један у други. Највећи од ових тегова служи као кућиште а његов поклопац је украшен концентричним круговима.

На теговима нема видљивих знакова произвођача, као ни хералдички знак, натпис или скраћеницу која би могла бити везана за владара. Највероватније је ово била незванична трговинска тежина коју је локални трговац или трговачки споразум направио по локалним стандардима тог времена. Слични примерци су проналажени широм западне Европе, у Немачкој, Француској, Енглеској, Шкотској и Ирској.

Издавач:

Рудник и флотација „Рудник“, Рудник
Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац

Година издања: 2018.

За издавача:

Ацо Илић
Александар Марушић

Аутори изложбе и каталога:

Ана Цицковић, Музеј рудничко-таковског краја Горњи Милановац
др Дејан Радичевић, Филозофски факултет Београд
др Драгана Антоновић, Археолошки институт Београд

Аутори поставке:

Ана Цицковић
др Дејан Радичевић
Момчило Пауновић

Аутор реплике: Видан Димић

Аутор цртежа: Благоје Димић

Фотографије:

Саша Савовић
Марко Бојовић

Фотографије на корицама:

Сет тегова, XIV-XV век, локалитет Дрење
– Двориште Слободана Марковића, Рудник
Енеолитска посуда и Објекат 1, локалитет Прљуша
– Мали Штурац, Рудник

Ликовно-графичка обрада:

Данко Крстовић

Штампа: Графопринт, Горњи Милановац

Тираж: 500

ISBN 978-86-82877-76-9

CIP - Каталогизација у публикацији
- Народна библиотека Србије, Београд

622(497.11)(091)(083.824)

ЦИЦОВИЋ, Ана, 1975-

Рударење на Руднику кроз праисторију, антику и средњи век : изложба поводом Дана рудара и десет година археолошких истраживања, 4. август - 7. септембар 2018. године, Рудник / Ана Цицковић, Дејан Радичевић, Драгана Антоновић ; [фотографије Саша Савовић, Марко Бојовић]. - Рудник : Рудник и флотација "Рудник" ; Горњи Милановац : Музеј рудничко-таковског краја, 2018 (Горњи Милановац : Графопринт). - 15 стр. : илустр. ; 22 x 22 cm

Тираж 500.

ISBN 978-86-82877-76-9 (МРТК)

1. Радичевић, Дејан, 1970- [аутор] 2. Антоновић, Драгана, 1960- [аутор]

а) Рударство - Рудник (планина) - Историја - Изложбени каталози
COBISS.SR-ID 265608460